

9/5 18

9/5

Stockholms högskola är i ett nödläge,

därpå tyder alla uppgifter och senast debatten på kärhuset i förrgår. I viss mån är detta säkerligen högskolans eget fel; man har något för sent klarlagt svårigheterna och, på grund av ett slags högskolepatriotism, varit obenägen att söka hjälp hos staten. Härtill kommer att högskolans donationsinkomster i hög grad minskats på grund av ränte-

fallat och att under de senaste åren den allmänna känslan för förbättring av forskningens villkor kommit förhållanden som tidigare ansetts tolerabla att framstå som olidliga. Till de angelägnaste sakerna hör ett bibliotek med anständiga lokaler; det humanistiska biblioteket är från denna synpunkt helt enkelt eländigt. Det har också betygats att betydande utvidgningar är nödvändiga inom de naturvetenskapliga institutionerna. Nya lärare behövs — på denna punkt har utvecklingen under professor Tunbergs ledning varit lysande, men i något för hög grad har han varit inriktad på att genom upprättande av nya professurer — i motsats till docenturer och andra tjänster — nå formell likställighet med statsuniversitetet. Både staten, som redan varit mycket generös, och staten har skyldighet att snabbt gripa in. Statsrådet Weijnes och borgarrådet Tomsens överdrivet försiktiga uppträdande under debatten beror, därpå måste man räkna, icke på bristande intresse, utan blott på bristande orientering.

Marxistisk litteraturforskning

Den ART av litteraturforskning som under senare tid mest energiskt hävdats diktens och samhällslivets inbördes sammanhang kan utan tvekan kallas marxistisk. Dels är den färgad av den materialistiska historieuppfattningen, dvs. av förställningen om produktionsmetodernas primat i förhållande till samhällsstruktur och idéer. Dels är dess utgångspunkt den bild av verkligheten som genom Marx och hans efterföljare blivit populär: det är samhällslivet som en strid mellan klasserna, resulterande i ombyten av härskande klass, som står i centrum av iakttagelsen. Särskilt det sista skedet i Marx utvecklingschema, kapitalist- eller borgarklassens ersättande genom proletariet

såsom härskande klass och klass-samhällets därmed följande upplösning, fångar intresset.

En följd härav är att litteraturforskare av denna typ liksom marxister över huvud kan bedriva ett ohämmat spel med vissa begrepp, såsom kapitalism, industrialism och proletariat. Begreppen kan på grund av sin oklarhet användas ungefär hur man vill, och det finns ingen ända på de intellektuella lekar i vilka de passar in. Till de vanligaste konstruktionerna hör att en viss litteraturform "innerst" är ett uttryck antingen för industrialismens framträdande eller för borgarklassens förestående fall. Industrialismens uppkomst kan i skilda länder inom en vid ram förläggas till vil-

ken tid som helst, och praktiskt taget alla litteraturformer kan med någon färdighet sägas tyda på rotlöshet, upplösning och undergång, alltså på en stor social förändring. Kort sagt: inom denna art av litteraturforskning kan konstruktionerna bli särskilt djärva och monumentala av skilda skäl: genom Marx har man ett lätt tillgängligt schema för utvecklingens förlopp, nyckelbegreppen är ytterligt tänjbara, och det behövs icke mycket fantasi för att tänka ut ett samband mellan en litteraturart och ett vagt karaktäriserat socialt läge.

En mängd författare i skilda länder arbetar på denna marxistiska linje. Från England kan nämnas Cole, Daiches och West, från USA Calverton och Hicks, i nordisk debatt den svenske professorn Victor Svanberg och hans norske kollega Lore. t. z. Eckhoff (dansen S. M. Kristensen är vida mindre programmatisk och konstruktiv). Vid en diskussion kring dessa och andra författare bör först ställas frågan: hur söker de bevisa litteraturens oivillkorliga sammanhang med samhällslivet?

Eckhoff och Svanberg är här goda exempel. Eckhoff (De tre kulturformer) skriver att "litteraturen skapas av livet och för livet... Den är en av livets, av samhällets nödvändiga funktioner. Därför kan den i grunden förstås endast utifrån samhället." Efter dessa satser anses det självklart att en litteraturhistorisk analys kan och bör uppvisa de samhälleliga företeelser i vilka ett visst författarskap eller en bestämd litteraturform har sitt ursprung. Svanbergs bevisning är likartad. "Dikt är en produkt av samhällslivet", börjar han sitt arbete "Medelklassrealism". Man måste därför fastställa "diktens sociala förankring". Eljest hamnar man, antydes det, i ett slags mystik, i "den estetiska uppfattning, som utgår från att diktaren kan skapa av intet". Svanbergs formulering återfinns sedan ett århundrade i olika varianter. "Litteraturen är ett uttryck för samhället", skrev redan den reaktionäre teoretikern Bonald. "Litteraturen såsom uttryck för samhället" är en rubrik på recensionsavdelningen i den marxistiska franska tidskriften *La Pensée*.

De huvudteser som här presenteras hör till dem som inte ofta kritiseras. Om en person säger att "liv är dikt" eller att "dikt är liv", att "människan skapar samhället" eller att "samhället skapar människan", antar åhörarna att han egentligen inte menar någonting och avstår från motsägelser. Men här är situationen en annan. Satsen "dikt är en produkt av samhällslivet" avses tydligen vara ett led i en bevisföring. Vad kan den då innebära? Enligt vanligt språkbruk är den uppenbart falsk: samhället kan möjligen, utan att metaforen drives för långt, sägas framkalla välstånd eller konflikter eller kriser, men det producerar inte dikter. Meningen kan inte heller vara att själva språket — och därmed dikten — förutsätter samlevnad mellan människor; den tanken är för enkel. Det är också svårt att tro att avsikten blott är att uttrycka det självklara att ett visst sammanhang finns mellan dikt och samhällsliv i allmänhet; i så fall är för övrigt uttryckssättet underligt, ty dikten skulle enligt detsamma vara något från samhällslivet skilt, en produkt, men icke en integrerande del. Sannolikt är likväl att satsen uttrycker en glidning mellan denna tanke och en annan, nämligen att dikten alltigenom måste förklaras ur den samhälleliga miljön. Men denna sistnämnda, uppenbart ohållbara tes formuleras icke; författaren håller sig — vilket utmärker många intelligenta ideologer — skickligt svävande mellan det banala och det orimliga.

Av intresse är också den kompletterande bevisningen: diktaren kan inte skapa av intet. Härmed antyds att diktarens källa är samhället, ty vad skulle den eljest vara? Men de mest privata upplevelser kan bli dikt. Skall de då också räknas till samhället? I så fall är cirkeln färdig: allt mänskligt är del av samhället, och i själva verket är ingenting sakligt om diktens ursprung utsagt. Ordet "samhälle" används först i en mera vanlig, om också vag betydelse — i vilken dikten och privatlivet ej ingår — och sedan i en betydelse som omfattar allt.

De teoretiska utgångspunkterna är alltså oklara eller meningslösa, men den fordran som härledes ur dem är klar: det gäller att tolka litteraturen utifrån samhället, och med samhället menas i främsta rummet socialklasserna och brytningen dem emellan. De i praktiken framträdande farorna med denna metod blir framför allt två. Dels blir det, för att komma till rätta med den sociala verkligheten, nödvändigt att efter Marx mönster arbeta med vissa schematiska och därför vilseledande uppdelningar och kategorier: ord som medelklass, borgare, proletariat begagnas ständigt i vaga och icke

redovisade betydelser. Dels leder tvånget att finna en social lösning på problemet till hypoteser, vilka icke blott är svagt grundade, utan ofta enligt sin natur varken kan bevisas eller motbevisas.

Till vilka underliga resultat en primitiv tillämpning av metoden kan leda illustreras av Eckhoffs arbete. Enligt Eckhoff är adelsmannen positivt inställd till livet, religiös och lyrisk, borgaren är negativ, skeptisk och materialistisk, och de för honom naturliga litteraturformerna är komedin, satiren och den realistiska romanen. För att få patiensens att gå ut måste Eckhoff — efter mönster av större tänkare — jämka på sina utgångspunkter; en del adelsmän säges egentligen vara borgare och tvärtom — en teknik genom vilker alla svårigheter kan övervinnas.

Men detta är ett särfall. I regel är konstruktionerna mindre vilda. Den förhärskande tendensen är att framställa 1700-talets och än mer 1800-talets litteratur som uttryck för de med industrialismen förbundna sociala motsättningarna och särskilt borgarklassens oro inför den förestående undergången. Amerikanerna Hicks och Calvertons stora arbeten är här de bästa exemplen. I realistiska romaner som direkt berör samhällslivet finner man tecken på borgarnas dåliga samvete, men också på deras ovilja mot ett verkligt förstående av situationen — ett sådant förstående skulle nämligen leda till socialism. I böcker som rör privata upplevelser, särskilt om de är färgade av romantik och exotism, finner man än klarare bevis på att borgarna inte vill se sanningen i ögonen, att de hemfaller åt eskapism och sentimentalitet. Optimismen visar okänslighet, pessimismen skräck — båda är lika komprometterande. Resultatet blir, som Alfred Kazin — en sociologiskt inriktad, men alls icke doktrinär forskare — påvisar, att hela skildringen kommer att färgas av förakt för det förflyttna; all litteratur är dålig utom den revolutionärt socialistiska — och den kan man knappast nämna exempel på.

Då litteraturen måste tolkas socialt blir även de till synes mest individualistiska författare avslöjade som omedvetna propagandister. Dikter om kärleken, döden och naturen är "i själva verket" konservativa eller reaktionära programskrifter, den idylliska skildringen är ett krampaktigt försök att beslöja och därmed försvara verkligheten, en sång om lärkan är "egentligen" avsedd att leda proletariet på avvägar, att hindra dess orientering mot socialismen. Bakom detta sätt att tänka ligger föreställningen att arbetarklassen icke skulle ha tid eller förmåga eller rättighet till känslor av mera personlig och subtil art. Denna klass betraktas med en blandning av välvilja och förakt: den skall drömma om maskiner och revolution, icke om kärlek och död. Typiskt är att flera av de författare som tolkar all diktning socialt samtidigt efterlyser social dikt; denna inkonsekvens förklaras av att med social dikt i det senare fallet menas en politisk dikt som ger uttryck åt kritikernas egen uppfattning.

Med en pregnans och elegans som ger charm även åt de mest tvivelaktiga påståenden framför Victor Svanberg i festskriften till Anton Blanck en rad teorier om sammanhanget mellan litteratur och samhällsliv. Här skall blott en enda diskuteras; den är representativ för hela den genre varom här är fråga. Det gäller att tolka romantiken som socialt fenomen. Helt allmänt betecknas denna efter Baldensperger som "en reaktion mot livets normalisering, mekanisering, rationalisering i det moderna samhället". Vid denna ytterst vaga psykologisering finns ej anledning att dröja. Men Svanberg fortsätter: "Det låter sig måhända göra att precisera och tidsbestämma denna särdeles allmänna definition, om man frågar var och när romantiken först framträder som en självständig rörelse. Det sker i England på 1700-talet. Industrialismen skapade en ny social verklighet; det är förutsättningen för den borgerliga realismens definitiva seger. Tusenåriga levnadsvanor upplöstes; det är förutsättningen för den oro, den rotlöshet som är romantikens kännetecken."

Det egendomliga i denna bevisföring ligger främst däri att alla de korrelerade begreppen kan definieras på de mest skilda sätt. Det är tillräckligt att stanna vid de mest uppenbara oklarheterna.

Vad är romantik, och när uppkom den? Den enda upplysning Svanberg ger är att romantiken som "självständig rörelse" framträdde "i England på 1700-talet". Det är lika vanligt att tala om Rousseau som den moderna romantikens fader, men godtas denna uppfattning, faller Svanbergs resonemang, ty Rousseaus Schweiz och Frankrike stod i varje fall långt efter England i industriell utveckling. I Tyskland, där romantiken uppträdde endast obetydligt senare än i England, är

det likaledes omöjligt att skylla på industrialismen. Man kan icke frigöra sig från tanken att Svanbergs tankegång helt enkelt innefattar följande: romantiken liksom alla nya rörelser är ett tecken på oro, den var starkt utvecklad i England, England var det först industrialiserade landet, alltså berodde romantiken på industrialismen. Förhållandet mellan litteratur och samhälle blir inte något svårt pussel, om man går till väga på det sättet.

Det andra huvudordet är industrialismen. Efter läsningen av en del marxistisk litteratur är man benägen att förbanna detta ord som användes som nyckel till alla dörrar. Ty det s. k. industriella genombrottet kan efter behag i de flesta länder förläggas när som helst inom en ram av femtio eller hundra år eller ännu mera; i Sverige har industrialismen i sociologiskt orienterade arbeten fått tjäna som förklaring till företeesler från 1790-talet intill våra dagar. Då Svanberg helt allmänt skriver 1700-talet är han på den säkra sidan, såtillvida som i varje fall avgörande tekniska uppfinningar gjordes under detta århundrades sista decennier, men det bör påpekas att Adam Smith då han skrev "The wealth of nations" (1776) ännu knappast observerat industrialismens landvinningar och att en ekonomisk historiker som Clapham förlägger industrialismens stora frammarsch till en långt senare tid. Att de romantiska strömningar som i England växte sig starka redan omkring 1760—1790 skulle ha varit betingade av industrialismen är redan på denna grund ett fullkomligt godtyckligt påstående.

Slutligen uppstår frågan: kan hos de romantiska författarna och deras läsare någon "rotlöshet" — betingad av upplevelser i samband med industrialiseringen — konstateras? Här möter vi ett tredje lika vagt som populärt ord; även på rotlöshet skyller man allting. Att vissa av de romantiska författarna var starkt socialt intresserade — t. ex. Wordsworth och Southey — är ostridigt, men de diskuterade så öppet och ingående dessa frågor att man sannerligen inte kan anklaga dem för omedveten eskapism. Flera av de främsta romantikerna — Macpherson, Burns, Scott — var från Skottland, dit industrialismen nådde sent, och i deras fall saknas all sannolikhet för hypotesens riktighet. Hos författare som Shelley och Byron var de franska revolutionsidéerna viktiga, men inte några av den engelska industrialismen framkallade problem. Det är kanske överflödigt att tillägga att i en rad länder industrialismens "genombrott" icke alls beledsagats av någon blomstring för romantiken.

Även hos en forskare som Svanberg leder alltså det sociologiska imperativet vilse. Hos mindre framstående författare framträder faran långt starkare. I stället för en undersökning träder ett slags fantasi-lek, där det gäller att para ihop vissa begrepp, en lek som blir lättare, men icke mera givande, därför att de användande begreppen är få och oklara.

D·N
11/5 1947

Regeringsproblemet

Den klassiska parlamentarism för vilken England är det uppnådda mönstret byggde på två förutsättningar. Dels förekomsten av två någorlunda jämstora partier, vilka med en viss regelbundenhet växlade vid makten. Dels att motsättningen mellan dessa partier icke var så stark att ett regeringsskifte innebar ett systemskifte, ett undanröjande av vad som skett under den föregående ministären och en orientering av politiken efter nya linjer. Dessa förutsättningar består inte längre, utom i några av de brittiska dominions. De skärpta sociala striderna, rösträtens utsträckning till alla folkgrupper, de växande kraven på en socialistisk omgestaltning av samhället, det proportionella valsystemet — allt detta har i land efter land minskat de från början begränsade möjligheterna till en utveckling efter engelsk 1800-talsmodell. Även i moderlandet har situationen starkt förändrats. Med sitt långfristiga program och sin klara anknytning till en bestämd samhällsklass representerar arbetarpartiet ett nytt element, som icke utan svårigheter kan förenas med den klassiska ordningen.

De lösningar på regeringsproblemet som uppnåtts i de europeiska demokratierna efter det andra världskriget bär därför överallt en prägel av osäkerhet och tillfällighet. I några länder råder fortfarande den minoritetsparlamentarism som under mellankrigstiden var den normala styrelseformen: ett parti eller ett par partier utan en riksdagsmajoritet bakom sig utför de balanskonster som gör det möjligt att från dag till dag fortsätta en prekär existens. I några länder, främst Frankrike och Italien, har man under relativt lång tid lyckats upprätthålla ett slags samlingsregering, i vilken de medverkande partierna emellertid snarare är hopkedjade av misstro och hat än av tro på gemensamma arbetsuppgifter. Det kommunistiska partiet, som under anlitande av demokratins termer och teknik söker undergräva folkstyrelsen, verkar i dessa länder förstörande på det parlamentariska livet; det är svårt att regera utan kommunisterna, ty de behärskar arbetarnas fackorganisationer, men ett förtroendefullt samarbete med dem är omöjligt. I England, Sverige och Norge sitter socialdemokratiska regeringar, stödda av en knapp majoritet av folket eller åtminstone av representationen. I de båda förstnämnda län-

67